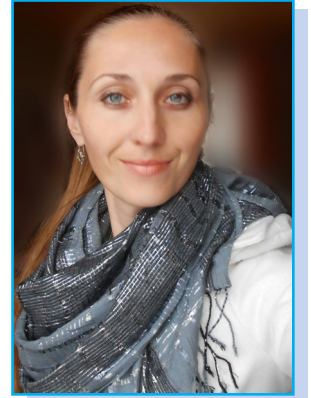

Кушнір Юля Володимирівна — кандидат педагогічних наук, доцент, кафедра психології ДонНУ імені Василя Стуса, м. Вінниця, Україна.

Коло наукових інтересів: міжетнічна взаємодія, крос-культурна психологія, формування толерантної поведінки дітей та молоді у навчально-виховному процесі.

e-mail: ju.kushnir@donnu.edu.ua

Більо Тетяна Олександрівна — студентка 4 курсу кафедри психології ДонНУ імені Василя Стуса, м. Вінниця, Україна.

Коло наукових інтересів: розширення взаємодії між психоаналізом та педагогікою, індивідуальний підхід до виховання, проведення кваліфікованого відбору педагогів використовуючи психологічний підхід.

e-mail: bilio.t@donnu.edu.ua

УДК 37:159.9

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ПСИХОАНАЛІТИЧНОЇ ПЕДАГОГІКИ В УМОВАХ СУЧАСНОГО ВИХОВАННЯ

У статті розкривається проблема сучасного виховання з точки зору психоаналітичної теорії. Проаналізовано науково-педагогічні ідеї представників психоаналітичного напрямку. Акцентовано увагу на тому, як знайти правильний виховний підхід до підсвідомого дитини. Наголошено, що саме особистість педагога та його внутрішньо особистісні конфлікти мають вагомий вплив на особистість учня у процесі навчання та виховання. Переглянуто гносеологічні позиції сучасної педагогіки, що зумовлюють еволюцію змісту принципів виховання. Здійснено зрушення в перегляді суті принципу детермінізму. Проаналізовано, як у психоаналітичній педагогіці реалізується принцип реципрокного детермінізму, та як проявляються інтегративні тенденції. Задіяний герменевтичний аспект, який полягає у реалізації зусиль, що спрямовані на розуміння індивіда та його проблем.

Ключові слова: психоаналіз; виховання; психоаналітична педагогіка; внутрішньо-особистісний конфлікт; свідоме й несвідоме.

Постановка проблеми. Сучасні методи виховання потребують серйозного перегляду своїх теоретичних основ у зв'язку зі швидким розвитком суспільства. Психоаналітичний підхід дає змогу глибше поглянути на проблему взаємовідносин між педагогом та вихованцем та надає варіанти плідної співпраці для вирішення проблем, які виникли під час педагогічної діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Постановка проблеми цієї публікації висвітлена у працях вчених Г. Фігдор, Д. О. Видра, В. Ф. Шмідт, С. Д. Максименко, І. Зальцбергер-Віттенберг та інших. Дослідники вважають, що психоаналітичне вчення здатне допомогти педагогу зрозуміти душевний стан учня, розібратися у причинах відсутності бажання навчатися. Також психоаналітична педагогіка дає змогу збагнути та пояснити педагогу, в чому полягають причини міжособистісних конфліктів у навчально-виховному процесі.

Формулювання цілей статті. Мета статті – розглянути роль педагога та його вплив на особистість вихованця.

Виклад основного матеріалу. Виховання – це свого роду компроміс, однак компроміс не між потребами педагога та дитини, а між очікуваннями й вимогами педагога та конкретними бажаннями дитини. Поняття правильного виховання варто розуміти як створення умов, в яких батькам або вихователям вдавалося б не надто обмежувати індивідуальні потреби розвитку дитини та не пригнічувати її індивідуальність.

Використання психоаналізу в педагогічній діяльності запропонував ще З. Фрейд, обґрунтувавши своє положення тим, що психоаналіз дітей навряд чи можливий, але використання психоаналітичної теорії для вирішення педагогічних завдань допоможе педагогу зрозуміти свій несвідомий досвід та озброїть педагога засобами розумної регуляції дитячих потягів, які виникають із несвідомого [6, с. 7].

Використання зазначеного напрямку застосовує австрійський психоаналітик і психолог Г. Фігдор – авторитет сучасної психоаналітичної педагогіки. Його теоретичні та практичні розробки свідчать про широту представлення психоаналізу в освіті. Педагог, на думку Г. Фігдора [8, с. 2], може використовувати психоаналітичні знання в педагогічній діяльності, які допоможуть йому краще зрозуміти дитячу свідомість. Педагог у своїй роботі постійно відчуває емоції та почуття, в яких основну роль відіграють власні страхи та несвідомий досвід. Особисті переживання ускладнюють розуміння дитини і не дають можливості діяти правильно під час конкретних педагогічних ситуацій.

Розроблену Г. Фігдором концепцію психоаналітично-педагогічної теорії з питань виховання присвячено утворенню складних і стресових ситуацій батьків і педагогів, які працюють з дітьми [9, с. 12]. У багатьох випадках позитивна зміна поведінкових проблем, труднощі у розвитку та інші симптоми деструктивного розвитку можуть бути вирішені у процесі консультування педагогів. Вони базуються на припущенні того, що «невротичні симптоми» дітей є вираженням внутрішніх конфліктів, але вони ще не настільки консолідовані, що на них не можуть впливати зміни у відносинах. Тому залучення педагога до психоаналітичного консультування дає йому розуміння, як педагогічні дії можуть сприяти розвитку інтересів дітей, але це не означає, що педагог буде визначати конкретні психологічні проблеми, ставити діагноз, давати рекомендації чи інструкції щодо поведінки дитини [9, с. 15].

Тенденція до перегляду гносеологічних позицій сучасної педагогіки зумовлює еволюцію змісту принципів виховання. При збереженні основних вимог, що висувуються принципами рефлексивності, суб'єктивності відбуваються зрушення у перегляді суті принципу детермінізму. У психоаналітичній педагогіці більшою мірою реалізується принцип реципрокного детермінізму [11, с. 356–357], та активно проявляються інтегративні тенденції. Так, у процесі інтеграції на першому етапі осмислення формування потенціалу теорії поведінкової психології основне завдання психоаналітичної педагогіки фокусується на усуненні або виключенні небажаної поведінки, а саме – агресії, фобії, переносу тощо. Наразі завдяки процесу інтеграції ставиться завдання на навчання позитивної поведінки, тобто формування позитивного мислення, досягнення цілей.

У зазначеному підході надзвичайно важливим є герменевтичний аспект [5, с. 8–9], який полягає у реалізації зусиль, які спрямовані на розуміння індивіда і його проблем. Однак без додаткових зусиль розуміння не дається, ми повинні на собі відчути певний стан, щоб зрозуміти, що відбувається з іншим, впустити його в себе, інтенсивно опрацювати його ситуацію. Якщо педагог намагається зрозуміти вихованця та його поведінку, відбувається часткова ідентифікація, що призводить до відречення від влади. Влада не приймається частиною особистої персони педагога, а сприймається ним як примус зі сторони інституції. Ідентифікація з вихованцем переходить від часткової до повної і педагог репродукує в собі опозиційний порядок вихованця [8, с. 7]. Таким чином, порушення поведінки – це симптом не тільки вихованця, а й педагога. Інакше кажучи, вихованець стає носієм симптому авторитарного конфлікту педагога. Така лабільна конструкція не надає повною мірою вихованцю відчути, що педагог його розуміє, та не заважає педагогу зазначати, що виконання своїх потреб є стійким

та непорушним. Однак якби педагог свідомо зіткнувся зі своїм внутрішнім протиріччям, це допомогло б йому вирішити конфлікт [9, с. 7].

Використовуючи герменевтику у процесі виховання, здібності педагога щодо герменевтичного розуміння різні. Тут є свої межі сприйняття, розуміння, чуйності, небезпека помилкових висновків. Проте, якщо педагог досить терплячий для того, щоб уважно слухати, помічати й дійсно намагається зрозуміти, що сталося з вихованцем, такий педагог зможе виявити приховане підґрунтя деструктивної поведінки учня. Так педагог опиняється в герменевтичному колі, де попереднє розуміння й досвід вводить у ситуацію вихованця. Розуміння себе та розуміння іншого починають взаємодіяти і приводять зрештою до адекватного розуміння педагогічної ситуації в цілому [5, с. 9]. Важливою стає необхідність відпрацювання педагогом своїх почуттів. Під час спілкування з учнем такий педагог буде вільно без зайвих особистих емоцій сприймати та спостерігати педагогічну ситуацію, що відбувається. Кожен раз педагогу потрібно бачити вихованця по новому та надавати йому можливість проявляти свою індивідуальність та спонукати його до змін і розвитку.

У несвідомих мотивах поведінки дорослої людини величезну роль відіграє перенесення відносин з минулого досвіду, засвоєного в дитинстві. У звичайних ситуаціях повсякденного життя педагог може відчувати амбівалентність, під якою розуміється складна гама почуттів, які людина відчуває, але цього не усвідомлює, тому зізнатися собі в своїй внутрішній агресивності стосовно іншого суб'єкта, не втративши свого уявлення про себе, як про свідомого індивіда, надзвичайно важко [2, с. 4]. Слідувати своїм почуттям та діяти емоційно, імпульсивно, неусвідомлено в такій професії, як педагог, взагалі недопустимо. Ці несвідомі почуття або психічні стани, які проявляються свідомо в якості захисних механізмів відволікають увагу від свідомого сприйняття окремих переживань та проявляються у формі «заміщених емоцій» [9, с. 105]. Несвідоме сприйняття певного змісту досвіду може призвести до порушення педагогічної поведінки. Тому психоаналіз у педагогіці допоможе знайти шлях до свідомості індивіда.

При цьому педагог має справу не тільки з психічними проблемами дітей, але й із своєю власною схильністю до перенесень [9, с. 106]. Конфлікти в навчально-виховному процесі виникають і з тієї причини, що педагог зазвичай працює не з окремими дітьми, а зі всією групою вихованців, тобто відсутній індивідуальний підхід. Якщо власні потреби педагога стикаються з потребами дітей, на допомогу приходять виховні «концепції» та «теорії», які спричиняють різного роду помилки та непорозуміння. Оскільки виховні дії мають настільки важливу функцію захисту проти таких почуттів і афектів, то будь-яка спроба змінити ці почуття викликає захисні механізми, які зумовлюють загрози душевної рівноваги.

Багато педагогів вважають, що дітям достатньо все правильно пояснити, і вони самі будуть дотримуватися порядку. Звичайно, це помилкове переконання. Більшість дітей бажать дізнатися щось нове, але водночас вони на підсвідомому рівні потребують директивного керівництва, що ставить їх в окреслені межі поведінки. Тобто своєю деструктивною поведінкою вони провокують дорослого на таке собі «виховання».

Завдання виховного процесу з точки зору психоаналізу полягає в тому, щоб знайти помірковану позицію, інакше кажучи, знайти для кожної стадії розвитку дитини правильне співвідношення між обмеженням інстинктів і їх задоволенням [8, с. 10]. Окремі випадки, що можуть демонструватися, – це невротична пригніченість чи порушення поведінки як несприятливі наслідки надмірного втручання або відсутність контролю та заборон.

На теперішній час внесок психоаналізу є досить вагомий. Цей підхід може виокремити недоліки у сучасних методах педагогічного виховання. Психоаналітичні знання надають можливість педагогу зрозуміти складні взаємини вихованця з дорослими, виправити ушкодження, нанесені психіці дитини в процесі виховання [4; 10].

Вихованців потрібно весь час зацікавлювати процесом навчання, надавати їм можливість проявляти спонтанність та самостійність. Важливо працювати разом з ними, тому що дитина ідентифікує себе з педагогом і не зацікавлена виконувати абстрактні завдання. Наприклад, якщо конфронтація з вихованцем торкається внутрішньо-особистих конфліктів педагога, то останній, як правило, не зможе відмовитися від позиції авторитета та віддати

своє домінування та владу. Тому самопізнання та самоаналіз педагога є головною вимогою виховання у сучасному психоаналітичному підході [9, с. 255].

Важливо зрозуміти стратегічну психодинаміку у відносинах між педагогом і вихованцем. Це варто розуміти, що будь-який предметний процес навчання базується на соціальній структурі взаємовідносин, які розвиваються або деградують. Будь-яка педагогічна дія має свої специфічні суб'єктивні аспекти, і кожен наступний урок приносить педагогу багаж знань про своїх вихованців, так як і вихованці дізнаються щось нове про педагогів.

Висновки. Педагогі в шкільних закладах працюють в особливих умовах, водночас вони повинні мати готове швидке вирішення всіх проблем, які виникають у процесі навчання та виховання. Тому виникає необхідність розуміти свої емоції, що виникають в тій чи іншій педагогічній ситуації. Педагог повинен навчитися відчувати себе й вихованця та розпізнавати латентні психічні конфлікти у педагогічній діяльності. Для того, щоб досягти цієї мети, рекомендується організувати консультації для педагогів у рамках психоаналітичного напрямку. Також варто розглянути питання співпраці педагогів, психологів, батьків, вчителів, соціальних працівників тощо, завдання яких полягає в розумінні потреб дитини, пошуку шляху до свідомості та розуміння внутрішніх конфліктів. Усе це може значно полегшити педагогам розуміння своїх вихованців та надасть педагогічної компетентності у взаєминах з ними.

Використані джерела

1. Видра Д. О. Гельмут Фигдор и психоаналитическая педагогика / Д. О. Видра // Человек. – 1999. – № 5. – 19 с.
2. Гарднер Р. Психотерапия детских проблем / Р. Гарднер. – СПб. : Речь, 2002. – 416 с.
3. Давыдов В. В. Теория развивающего обучения / В. В. Давыдов. – М. : Издательство : Директмедиа Паблишинг, 2008. – 613 с.
4. Зальцбергер-Виттенберг И. Психоаналитический инсайт и человеческие отношения / И. Зальцбергер-Виттенберг. – М. : Независимая фирма «Клас», 2006. – 192 с.
5. Куттер П. Современный психоанализ / П. Куттер // Введение в психологию бессознательных процессов. – СПб. : Б.С.К., 1997. – 113 с.
6. Максименко С. Д. Психоаналітичні теорії розвитку особистості та психіки / С. Д. Максименко // Проблеми сучасної психології : збірник наукових праць / Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка ; Інститут психології імені Г. С. Костюка НАПН України ; наукова редакція С. Д. Максименка, Л. А. Онуфрієва. – Вип. № 28. – Кам'янець-Подільський : «Аксиома», 2015. – С. 7–20.
7. Маслоу А. Мотивация и личность / А. Маслоу. – СПб. : Питер, 2003. – 352 с.
8. Фигдор Г. Я тебя понимаю, но я тебе этого не скажу (О возможностях психоаналитической педагогики в работе с трудными детьми) / Г. Фигдор // Психологическая наука и образование. – 1998. – № 1. – С. 59–74.
9. Фигдор Г. Психоаналитическая педагогика / Г. Фигдор. – М. : Институт психотерапии, 2000. – 288 с.
10. Шмидт В. Ф. Психоаналитические и педагогические труды / В. Ф. Шмидт. – Ижевск : ERGO, 2009. – Т. : Психоаналитическое воспитание, 2012. – 310 с.
11. Bandura A. The self system in reciprocal determinism / A. Bandura. AP 1978. – № 3. – P. 356–357.

References

1. Vidra D. O. Gel'mut Figdor i psihoanaliticheskaja pedagogika / D. O. Vidra // Chelovek. – 1999. – № 5. – 19 s.
2. Gardner R. Psihoterapija detskih problem / R. Gardner. – SPb. : Rech', 2002. – 416 s.
3. Davydov V. V. Teorija razvivajushhego obuchenija / V. V. Davydov. – Izdatel'stvo : Direktmedia Publishing, 2008. – 613 s.
4. Zal'cberger-Vittenberg I. Psihoanaliticheskij insajt i chelovecheskie otnoshenija / I. Zal'cberger-Vittenberg ; perevod s angl. I. Panteleevoj. – M. : Nezavisimaja firma «Klas», 2006. – 192 s.
5. Kutter P. Sovremennij psihoanaliz / Vvedenie v psihologiju bessoznatel'nyh processov // P. Kutter. – SPb. : B.S.K., 1997. – 113 s.
6. Maksymenko S. D. Psykhoanalitichni teorii rozvytku osobystosti ta psykhiky / S. D. Maksymenko // Problemy suchasnoi psykhologii : zbirnyk naukovykh prats / Kamianets-Podilskiy natsionalnyi universytet imeni Ivana Ohienka ; Instytut psykhologii imeni H. S. Kostiuka NAPN Ukrainy ; naukova redaktsiia S. D. Maksymenka, L. A. Onufriieva. – Vyp. N 28. – Kamianets-Podilskiy : «Aksioma», 2015. – S. 7–20.

7. Maslou A. Motivacija I lichnost' / A. Maslou. – SPb. : Piter, 2003. – 352 s.
8. Figdor G. «Ja tebjja ponimaju, no ja tebe jetogo ne skazhu» (O vozmozhnostjeh psihoanaliticheskoj pedagogiki v rabote s trudnymi det' mi) / Psihologicheskaja nauka i obrazovanie. – 1998. – N 1. – S. 59–74.
9. Figdor G. Psihoanaliticheskaja pedagogika / G. Figdor. – M. : Institut psihoterapii, 2000. – 288 s.
10. Shmidt V. F. Psihoanaliticheskie i pedagogicheskie trudy / V. F. Shmidt ; pod nauch. red. S. F. Sirotkina. – Izhevsk : ERGO, 2009. – T. : Psihoanaliticheskoe vospitanie, 2012. – 310 s.
11. Bandura A. The self system in reciprocal determinism / A. Bandura. AP, 1978. – № 3. – P. 356–357.

Кушнір Ю. В., кандидат педагогічних наук, доцент, кафедра психології ДонНУ імені Василя Стуса, г. Вінниця, Україна.

Більо Т. А, студентка 4 курсу кафедри психології ДонНУ імені Василя Стуса, г. Вінниця, Україна.

ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ПСИХОАНАЛИТИЧЕСКОЙ ПЕДАГОГИКИ В УСЛОВИЯХ СОВРЕМЕННОГО ВОСПИТАНИЯ

В статье раскрывается проблема современного воспитания с точки зрения психоаналитической теории. Проанализированы научно-педагогические идеи современных психоаналитиков. Систематизированы психоаналитические рекомендации по воспитанию детей с учетом их природных влечений и внутренних конфликтов. Акцентируется внимание на том, как найти правильный воспитательный подход к подсознанию ребенка. Отмечено, что именно личность педагога и его внутренние личностные конфликты оказывают значительное влияние на личность воспитанника и его обучение. Пересматриваются гносеологические позиции современной педагогики, ведущие к эволюции содержания принципов воспитания. Осуществляется сдвиг в просмотре сути принципа детерминизма. Анализируется, как в психоаналитической педагогике реализуется принцип реципрокного детерминизма и как проявляются интегративные тенденции. Задействован герменевтический аспект, который заключается в реализации усилий, направленных на понимание индивида и его проблем.

Ключевые слова: психоанализ; воспитание; психоаналитическая педагогика; внутриличностный конфликт; сознательное и бессознательное.

Kushnir Y., Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor at Department of Psychology Vasyľ Stus Donetsk National University, Vinnitsa, Ukraine.

Bilo T., 4-year student of Vasyľ Stus Donetsk National University, Vinnitsa.

THEORETICAL BASIS OF PSYCHOANALYTIC PEDAGOGY IN MODERN CONDITIONS OF EDUCATION

This article discusses the problem that exists in modern education using a psychoanalytic approach. There were analyzed pedagogical ideas of modern psychoanalysts as well as systematized psychoanalytic recommendations on child-rearing practices considering their natural instincts and internal conflicts. The author has primarily focused on understanding of messages that had been encoded in the actions of children and teachers. There was emphasized the right educational approach to the child's subconscious mind. It was also mentioned that the teacher's personality and his interpersonal conflicts have a significant impact on the pupil's personality and his study. A tendency to review the epistemological positions in the modern pedagogy encourages us to consider another tendency that leads to the evolution of content in the methodological principle of education. According to the principles of reflexivity and subjectivity, there have been shifts that reconsider the essence of determinism. In this approach, the hermeneutical aspect is very important. The efforts have been aimed to understand the object of scientific study or a person, including his problems. When we know someone's life situation, we quickly understand what it is all about. However, sometimes, we do not understand somebody's situation, because we have never been in it. To understand what has happened to another person, we should work through the psychological and emotional impact. Our behavior is driven by unconscious motives that play a prominent role in transferring past relationships from childhood. The ambivalence is a natural quality of all relationships, and according to psychoanalysis, it is a complex range of feelings that the person feels but does not realize them. As it is extremely difficult for the person to admit yourself that you have inner aggressiveness towards another subject.

Keywords: psychoanalysis; education; psychoanalytic pedagogy; intrapersonal conflict; conscious and unconscious.